

Ljubomir Madžar

OČARAVAJUĆA LEPOTA APSTRAKCIJE

Osvrt na prevod Menkjuovog udžbenika *Principi ekonomije*, izdanje Ekonomskog fakulteta — Centar za izdavačku delatnost, Beograd, 2005, prevodilac dr Nadežda Silaški, redakcija prevoda: dr Božidar Cerović, dr Miomir Jakšić i dr Branko Medojević, redovni profesori i dr Aleksandra Prašević, docent

Ovaj osvrt je i koncipiran i operativno uobličen mimo — u stvari daleko izvan — uobičajenih standarda. Njegova prvenstvena svrha jeste da skrene pažnju profesionalne ali i šire javnosti na prevod jedne izuzetno značajne i neobično vredne knjige. Reč je o jednom udžbeniku koji je u svetu, pre svega onom anglosaksonskom koji je za ekonomiste najznačajniji, stekao ogromnu popularnost i, u svojstvu učila, probio se na veliki broj univerziteta, uključujući, dakako, i one najelitnije. Kao pisac udžbenika Mankju (Mankiw) se svrstao u sam, i to najuže definisani, vrh odgovarajuće svetske produkcije. On je pisao i širom sveta uspešno plasirao razne varijante udžbenika iz mikroekonomije, makroekonomije i ekonomije kao celovite nauke. Uspeh Menkjuovog stvaralaštva na području udžbeničke literature možda se najbolje vidi iz činjenice da su pojedini delovi njegovih izvorno pisanih udžbenika kombinovani u nove celine, koje su, u zavisnosti od potreba i od karaktera univerzitetskih kurseva pri kojima su služile kao učila, bile prihvatane kao nove varijante udžbenika. Ako bi se u jednoj zemlji u tranziciji uopšte postavilo pitanje kako doći do jednog modernog, savremeno postavljenog, celovitog i u nastavi korisnog učila za opšte principe ekonomije, prva misao bi najprirodnije bila upućena Menkjuu. U traganju za savremenim stranim udžbenikom koji bi bio preveden i neposredno uveden u naše univerzitetsko obrazovanje, Ekonomski fakultet je doista načinio pravi i više nego srećan izbor. Takav izbor je utoliko više vredan uvažavanja i isticanja što je svet doslovno preplavljen izvanrednim udžbenicima i što u tom raskošnom obilju zaista nije lako prepoznati istinske, vrhunske vrednosti i opredeliti se za pravu opciju.

Odluka Ekonomskog fakulteta da u nastavu uvede jedno vrhunsko savremeno strano učilo utoliko je više za pohvalu što to nije jedina strana knjiga koja je na ovaj način uvedena u nastavu. U istom aranžmanu prevedene su i uveliko već uvedene u nastavu i tako čuvane i u svetu popularne knjige kao što su Varijanova mikroekonomija, Stiglicova knjiga o javnim finansijama, Gidensova sociologija, Šajova industrijska organizacija, pa i Jovanovićeve knjige o evropskoj ekonomskoj inte-

graciji. Ne sme se smetnuti s uma ni izvanredan prevod D. Popović nadaleko poznate Burdine i Viplošova makroekonomije — značajne knjige koju Ekonomski fakultet, doduše, nije izdao ali koja je na razne načine i različitim putevima prodrła u poslediplomsku i, koliko se da primetiti, u redovnu nastavu. Ovim se na Ekonomskom fakultetu, a valja se nadati i na drugim ovdašnjim ustanovama visokoškolskog ekonomskog obrazovanja, prekida jedna duga i ne preterano vredna tradicija. Tradicija je, naime, bila da maltene svaki nastavnik, po svaku cenu i nezavisno od objektivnih potreba i od postojanja ranije objavljenih učila, iz svoga predmeta pripremi udžbenik. Ta hiperprodukcija ne baš kvalitetnog udžbeničkog materijala bila je delimično izazvana i sistemom unapređenja u viša profesorska zvanja: postojanje udžbenika neretko je bilo pretpostavka za unapređenje, a ako već ne, onda je pisanje udžbenika bilo sigurniji i komotniji način ispunjavanja propisanih uslova nego neke druge raspoložive alternative.

Tako su se na našim fakultetima gomilali i gomilali osrednji ili substandardni udžbenici, s tim što je pravi incident predstavljalo eventualno korišćenje udžbenika pripremljenog na drugom fakultetu, ali treći zakon dijalektike nije dolazio do izražaja: kvantitet nije baš prelazio u kvalitet. Brojni studentski naraštaji bili su lišavani mogućnosti da svoje obrazovanje potkrepe i oplemene kvalitetnim stranim udžbenicima. Svojevrsan kuriozitet predstavlja činjenica da se veliki prodor kvalitetnih stranih udžbenika dogodio upravo na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, jednoj od najvećih izdavačkih kuća sa ovog područja u zemlji, na kome je bilo najviše domaćih udžbenika i gde su udžbenici bili nesumnjivo najkvalitetniji. Dalji kuriozitet je da su strani udžbenici najpre prihvaćeni na nekim predmetima koji su bili opskrbljeni vrhunskim, možda baš najboljim udžbenicima. Reč je, naravno, o Teoriji cena, predmetu na kome su bila čak dva vrhunska udžbenika (Babić-Milovanović i pok. Đ. Šuvaković sa saradnicima). To što su umesto veoma dobrih sopstvenih prihvaćeni još bolji (prevedeni) strani udžbenici treba pozdraviti kao gest nesvakidašnje društvene odgovornosti i kao — neka ovde bude upotrebljen jedan, nadati se umestan, kroatizam — samozatajni čin koji veoma mnogo i vrlo povoljno govori o nastavnicima koji su napravili tu zamenu.

1. Menkjuova knjiga kao vredan prodor u nastavi

Uvodno je rečeno da će ovaj osvrt biti prilično neobičan. Neobičnost se sastoji u tome što se on u osnovi sastoji od dva dela, od prvog koji je veoma važan i drugog daleko manje značajnog. Ovaj prvi, neuporedivo važniji, biće, međutim, jako kratak, a onaj drugi, manje značajan, uzeće podosta prostora; neobičnost je u

tome što je prostor posvećen pojedinim delovima obrnuto srazmeran njihovom značaju. Pomenuti prvi, važniji deo već je započet gornjom preambulom, a ostaje da se dopuni samo nekim napomenama o samom Menkjuovom monumentalnom udžbeniku koji je predmet ovog osvrta. Nekakva ocena Menkjuove knjige bila bi neumesna jer se taj autor potvrdio na širokim prostorima svetskog tržišta i kroz desetine, možda i stotine, laskavo afirmativnih prikaza i stručnih ocena. Menkjuu nisu potrebne pohvale koje bi bile date u ovom tekstu jer se više nego pozitivna ocena njegove knjige prosto podrazumeva. Ono što valja istaći jeste zašto je Menkju koristan za naše visoko obrazovanje sa područja ekonomije, zašto je više nego dobrodošao *hic et nunc* i šta znači jedan takav zaokret u našoj profesionalnoj javnosti. Pitanje na koje će ovde biti ponuđen jedan mogući odgovor jeste ne šta Menkju dobija time što se njegov udžbenik koristi i na ovim prostorima — iako mu verovatno neće biti krivo što je prodro i na ovdašnje tržište — nego šta mi dobijamo njegovom izvanrednom knjigom. Drugi, opširni deo odnosiće se na prevod i redakciju, na jezičke i pravopisne karakteristike ove verzije koja se tako srećno pojavila na našem jeziku, a tim povodom biće učinjen pokušaj šireg razmatranja jedne nepovoljne tendencije opadanja jezičke kulture i erozije pismenosti.

Dobro je početi jednom gotovo očiglednom konstatacijom da ovim prevodom dobijamo veoma mnogo. Prvo, to je jedan celovit i obuhvatan prikaz svih važnih oblasti ekonomske nauke. Njime su sa područja mikroekonomije obuhvaćeni analiza tržišta, elementi ekonomije blagostanja, osnove ekonomike javnog sektora, uvod u industrijsku organizaciju i ekonomija rada. Sa područja makroekonomije obuhvaćena su najpre pitanja merenja makroekonomskih agregata, potom dugoročna analiza realnih kretanja na nivou privrede kao celine uključujući i uvod u teoriju i analizu privrednog rasta, zatim teorija i analiza (ne)zaposlenosti, osnove monetarne i finansijske ekonomije, noseći elementi makroekonomske analize otvorene privrede i dovoljno informativan prikaz standardnih kratkoročnih makroekonomskih međuzavisnosti. Najkraće rečeno, to je prava svedena enciklopedija ekonomske nauke, i to na nivou nosećih principa i uz obradu koja je pristupačna studentima orijentisanim na sticanje prvih, ali temeljnih i analitički dovoljno produbljenih ekonomskih znanja. Mora se posebno naglasiti retko srećan i izvanredno pogodan odnos između dubine i teorijske zasnovanosti obrađene materije, s jedne, i analitičke transparentnosti i pažljivo odmerenog, tj. umereno zahtevnog analitičkog nivoa prezentacije, s druge strane. Može se reći da je pravo majstorstvo izložiti — i to konzistentno, zaokruženo i ubedljivo — ključna područja ekonomske znanosti a ne posegnuti za komplikovanim, zahtevnim i za početnike po pravilu zastrašujuće rafiniranim analitičkim instrumentarijem. Upravo to je Menkjuu pošlo za rukom i u tome se ogleda, pored ostalog, i velika

pedagoška vrednost njegovog udžbenika. Tekst se može okarakterisati kao teorijski izbrušen i analitički doteran u onoj meri u kojoj je to (maksimalno) bilo moguće s obzirom na namenu knjige i odsustvo ozbiljnije analitičke potkovanosti čitalaca kojima je namenjena. Iznenađujuća temeljnost obrade uz veoma skroman, unapred svesno ograničen analitički instrumentarijum — to je u sažetku konstatacija kojom se možda najefektnije izražava podvig sadržan u strukturiranju i uobličavanju ove jedinstvene knjige.

Među dragocenim karakteristikama Menkjuovog teksta — što se ovde posebno podvlači svakako ne u nameri da se daje nekakva njegova stručna ocena, nego da se podvuče šta smo sve ovom monumentalnom knjigom dobili — spada već istaknuti maksimum sadržinske prezentacije relevantnih problema uz minimum matematike (u ovakvim primenjenim kontekstima matematika nije sama sebi cilj, nego je tek sredstvo u funkciji efikasnog prezentiranja sadržinskih elemenata). Tu su, zatim, vrlo informativni i edukativno efikasni dijagrami, sa konciznim ali veoma jasnim i korisnim objašnjenjima koja u drugom čitanju na mnogim mestima čitaocu štede trud ponovnog udublivanja u odgovarajuće delove osnovnog teksta, brojne tabele sa pregledno izloženim podacima, mnoštvo informacija o *privrednoj stvarnosti* pojedinih zemalja (npr. broj milionera u SAD i informacija o tome da je 4/5 od ovog broja svoje bogatstvo samostalno *steklo a ne nasledilo* na str. 441), obrada važnih propozicija normativne ekonomike putem jednostavnog i edukativno efikasnog potrošačkog i proizvođačkog viška, te pregled velikih kontroverzi u savremenoj ekonomiji zajedno sa dubinskim razlozima ovih generalnih neslaganja — ovo su samo neki sastojci ove knjige zbog kojih je ona izvanredno moćno učilo i zahvaljujući kojima bi mogla da posluži i neekonomistima da popune ili prosto steknu elemente ekonomskog obrazovanja. Za same studente ekonomije ovo je krupna šansa da već u početnoj etapi svog obrazovanja dobiju konceptualne i metodološke osnove koje su prihvaćene širom sveta, posebno onog razvijenog i onog koji je poznat po vrhunskim univerzitetima.

Knjiga je posvećena principima ekonomije, što će reći apstraktnim načelima koja studenta treba da uvedu u suštinu strukturnih odnosa i funkcionalnih međuzavisnosti, tj. upravo onih osobnosti što ekonomski sistem karakterišu na raznim nivoima njegove hijerarhijske organizacije. Udarni pravac njenog edukativnog usmerenja jeste, dakle, apstraktna obrada pravilnosti koje karakterišu strukturu i funkcionisanje jedne bogato razuđene tržišne privrede. No, time nije isključena njena empirijska, stvarnosno-problemska, visoko pragmatska i svakodnevnom životu mnogostrano okrenuta orijentacija. Već u provom navratu čitalac otkriva dragocenu dvostruku orijentaciju — konceptualno-teorijsku

i empirijsko-pragmatsku — ovog enciklopedijski koncipiranog teksta. Time je, dakle, identifikovana zaista velika i ne baš često sretana prednost ovog nesvakidašnjeg udžbenika: u njemu su sistematski i veoma promišljeno kombinovana apstraktna razmatranja sa obradom vrlo praktičnih pitanja, onih o kojima se piše po novinama i koja su predmet ekonomskopolitičkog odlučivanja na raznim nivoima u državnoj organizaciji. Zahvaljujući ovakvom pristupu student je u prilici da, usvajajući apstraktna načela ekonomske nauke i oblike rezonovanja koji su joj inherentni, u isto vreme dobije uvid u vrlo praktične, maltene prizemne stvari i, još važnije od toga, dobro razumevanje veze između apstraktne analize i konkretnih problema kojima obiluje i kroz koje se na toliko izdiferenciranih načina ispoljava život. Retke su knjige koje, poput ove, sa umerenim zahtevima u pogledu analitičkog rafinmana tako sistematski i toliko srećno kombinuju teorijska razmatranja sa raznovrsnim i bogato garniranim praktičnim primenama.

Uz sve, poglavlja ove knjige propraćena su brojnim i dobro tempiranim pitanjima za proveru znanja uključujući i testove, u obliku tzv. kratkog kviza, ukomponovane u sve delove ovog ambiciozno koncipiranog teksta. Pored mnoštva tzv. primera iz prakse, tu je i ogroman broj vešto probраниh i srećno pogodениh članaka iz novina u kojima se raspravlja o najaktuelnijim privrednim, pa i širim, pitanjima i koji na zadivljujući način demonstriraju primenjivost onih analitičkih izvođenja i dokaza koji (samo na prvi pogled) deluju krajnje apstraktno i beživotno. U tekst su čak vešto i sa finim osećajem za meru ukomponovane i biografije velikih ekonomista, pa je celom poduhvatu data i jedna istorijskodoktrinarna dimenzija. Treba istaći da knjiga, zahvaljujući tome što se u njoj vrlo pažljivo i sa maksimalnom jasnoćom razvijaju ekonomski modeli i prateći analitički postupci, kod čitaoca razvija sposobnost rezonovanja i o pitanjima koja su sasvim izvan ekonomije. Takva pitanja se smotreno i metodički uvode u analizu i na vrlo konkretan način pokazuju koliko ekonomski modeli omogućavaju da unapredimo stepen razumevanja ne samo privrede nego i sveta u kome živimo. Na diskretan i nenametljiv način knjiga u stvari produžava jednu vrednu i plodnu tradiciju u ekonomskoj nauci da se modeli i metodi razvijeni u toj nauci koriste za izučavanje pojava izvan privrede (treba se samo setiti kako su ekonomski metodi korišćeni u izučavanju takvih pojava i objekata kao što su brak i porodica, kriminal, zdravstvena pitanja, pravni problemi, informacije, vidovi društvenih interakcija u najrazličitijim sferama života...).

Valja istaći i smesta uočljivu činjenicu da je ova knjiga doista veliki *izdavački poduhvat*. Očigledno je da je u njeno priređivanje uložen ogroman rad. Tabele, grafikoni, slike, karikature, okviri različitih formata i raznih namena — svu tu krajnje složenu konfiguraciju različitih tekstova i raznih analitičkih i grafičkih

instrumenata trebalo je ukomponovati i uskladiti u jednu jedinstvenu i koherentnu celinu. Treba samo uzeti u obzir boju i tipove slova koja su na pojedinim mestima i za širok spektar namena morala da se ukomponuju u ovu knjigu, pa da se vidi kakav ogroman posao je u vezi sa njom morao da se odradi. Složenost tehničkog oformljenja knjige može se ilustrovati brojem naslova različitog ranga koji su u nju morali da se ukomponuju. Primera radi, nasumce otvorene 36. i 37. strana sadrže ništa manje nego pet distinktnih rangova pojedinih naslova. Ako se kaže da je poseban tip slova morao da se odredi za naslove onih 13 delova na koliko se knjiga dekomponuje, potom za naslove 36 poglavlja, za odeljke i pododeljke unutar tih poglavlja, za primere iz prakse, za članke iz novina, za „informacije za vas“, za tabele pa potom i grafikone...dobiće se izvestan uvid u zastrašujuću složenost tehničkog sređivanja ove knjige, ali time sigurno neće biti iscrpene sve komplikacije ovog tehnički više nego zahtevnog posla. Ovo je prilika da se tom poslu uputi veliki kompliment, koji je u isto vreme i prvi kompliment na sam ovaj ambiciozni prevodilački poduhvat: u celini gledano, taj tehnički posao urađen je na iznenađujuće visokom nivou i predstavlja jedno od prijatnih iznenađenja u vezi sa ovom dragocenom knjigom.

2. Kritički osvrt na ovaj važan prevodilački poduhvat: opšti uvod i pohvale

Ovo je tačka na kojoj autor ovog teksta počinje da bude kontradiktoran. Posle velikih i nipošto protokolarnih pohvala ne samo na adresu autora (kao što je rečeno, to je najmanje potrebno), nego i na adresu prevoda i tehničkog uređivanja, biće date i neke poprilično oštre kritike. Želja je da protivrečnosti budu u stilu iskaza koji je sa zadivljujućom iskrenošću, ali i dubinom, jednom prilikom dao Erou (Arrow): nadam se da sam u svojoj analizi bio kontradiktoran tako što sam obuhvatio sve relevantne aspekte jedne vrlo složene i *objektivno protivrečne* pojave. Mnoge pojave i objekti imaju veći broj aspekata i svojstava i nema nikakve garancije da će ta svojstva i aspekti biti međusobno usklađeni: jedan aspekt ima jedan niz implikacija, a drugi neke druge implikacije koje su često suprotstavljene ovim prvim. Pripremajući teren za markantne, jako uočljive protivrečnosti, ovde će u svoj jasnoći i sa svom odlučnošću biti formulisana jedna izrazito afirmativna, moglo bi se reći superlativna ocena prevoda ove knjige: taj prevod je u osnovi sadržinski tačan i u potpunosti jasan. Onaj ko se lati čitanja ove knjige neće imati problema sa razumevanjem, svakako ne onih problema koji bi mogli da se stave na dušu prevodiocu. Ovo je u prevodu najvažnija stvar. Revnosni, struci posvećeni čitaoci mnogo puta su bili u situaciju da iz prevoda ne mogu da izvuku očekivane informacije i uvide — a razlog je u logičkoj i jezičkoj magli koja se, nažalost, javlja u mnogim stručnim prevodima — pa su spas pokušavali da na-

đu u originalima koji im često nisu bili dostupni. Taj se problem u vezi sa ovim prevodom *neće* pojaviti: ovaj prevod je jasan, pitak i čitljiv; prevod je u neku ruku kongenijalan originalu u smislu da tekst čini delotvornim u smislu relativno lakog razumevanja pitanja koji se u njemu raspravljaju.

Ovo je pogodno mesto za upućivanje komplimenata i nekim veoma dobrim jezičkim rešenjima za pojmove za koje kod nas nije razvijena odgovarajuća terminologija. *Money demand* ili *demand for money* dobro je prevedena kao *tražnja za novcem* a ne *tražnja novca* kako to piše jedan broj naših monetarnih ekonomista. Jezik ima svoje hirove i teško razumljive meandre: zbog nekih razloga u duhu je našeg jezika, s jedne strane, *ponuda novca*, ali, s druge, *tražnja za novcem*. To je prevodilac dobro osetio i ukomponovao u svoj prevod (npr. str. 654). Na 638. strani je zaista elegantno formulisana ideja o specifičnoj informativnoj vrednosti depozita: „bankovni depoziti pružaju policiji papirni trag“ za otkrivanje nezakonitih aktivnosti. Na 259. strani koristi se lepa i ispravna verbalna konstrukcija *stopa prinosa*, a ne, toliko česta u našoj stručnoj literaturi, *stopa povraćaja*, koja je prosto ružna i budi neke „hospitaloidno-probavne“ asocijacije. Nažalost, prevodilac se kasnije (ss. 687 i 691) vraća tom nesimpatičnom terminu i čitalac može da se zapita otkud ta regresija nakon što je prepoznata superiorna konstrukcija predstavljena rečenom *stopom prinosa*. Na 779. strani govori se o riziku greške u pogrešnom *smeru*, što kao da otkriva prevodičovo dobro razumevanje odgovarajućih fizičkih pojmova (reč je o kinematici) i jasno je odvaja od onih koji koriste, takođe ispravnu ali manje primerenu, reč *pravac* (devizni kurs je počeo da se kreće u suprotnom *pravcu*). Na ss. 788, 790, 801... čitalac može da se prijatno iznenadi kad naiđe na sintagmu *implikacije po* a ne tako često sretanu i jezički rogozatnu kombinaciju *implikacije na*. U *Rečniku pojmova*, na str. 831 sadržana je dopadljiva konstrukcija kojom se objašnjava korpa što je potrošač može sebi *da priuštiti*. Na 831. strani upotrebljena je veoma lepa a kod nas tako retko korišćena reč *dobrobit*. Na 832. strani, u objašnjenju Erouvljeve teoreme nemogućnosti, govori se o nepostojanju sistema *za agregiranje pojedinačnih preferencija u validan skup društvenih preferencija*, što se doima kao dobro pogođena formulacija, kako u vezi sa pojedinim rečima tako i kad je reč o iskazu kao celini. Na ss. 832 i 833 za jedno od dva bitna svojstva javnih dobara nađeno je izvanredno terminološko rešenje *rivalitet* umesto eventualne *konkurentnosti* ili *kompetitivnosti* koje bi mogle da padnu na pamet manje nadahnutom prevodiocu. Na 835. strani i drugde u osnovnom tekstu za profesionalne kvalifikacije i veštine (*skills*) koristi se izvanredna reč *umeće* koja pojmovnu sadržinu *skills* verovatno izražava bolje nego ijedna naša reč. Ovakvih lepih primera moglo bi se naći još podosta, a to se ovde ističe da bi se dovoljno jasno naglasilo da zamerke, koje će biti predmet kritičkih

primedbi u daljem tekstu, nisu jedino što ovaj autor zapaža i podvlači kad je u pitanju ovaj toliko značajan prevod.

Ostatak teksta biće posvećen zamerkama ili sugestijama za bolja stilska i jezička rešenja. Tu odmah treba naglasiti da jedan broj zamerki i sugerisanih alternativa ne proističe baš iz nekih čvrstih jezičkih pravila i da neretko odražavaju jezički osećaj koji ne mora da bude univerzalan. Neka rešenja na kojima će se ovde insistirati jednostavno se neće uklopiti u neke osećaje jezičke ispravnosti i lepote, a verovatno je da će se naći slučajevi kod kojih prevodilac neće smatrati da je to što se ovde sugeriše bolje od onoga što je dato u prevodu. No, i u tom slučaju vredi argumentima potkrepljivati alternativnu poziciju: nekima će to biti povod da prihvate ono što se ovde zagovara, a drugima će možda poslužiti da se još više učvrste u svojim, suprotstavljenim uverenjima. I u jednom i u drugom slučaju uvećava se broj jezičkih rešenja i širi se raspoloživi fond stilskih mogućnosti. No, biće u ovim zamerkama i takvih koje su ultimativne i ne trpe nikakav prigovor niti protivljenje. To su one koje se odnose na gramatiku i pravopis i gde nekakvim individualnim tumačenjima nema mesta. To su one stvari koje se mogu potkrepiti pozivanjem na rečnike i jezičke priručnike i koje imaju da se respektuju sve dok gramatičari, pod pritiskom dinamične jezičke stvarnosti, ne modifikuju pravila ili ne napišu potpuno nova.

U nastavku osvrta prevod Menkjuove knjige biće poglavito analiziran sa stanovišta jezika, donekle stila, pravopisa i, uopšte, pismenosti. To je neuobičajeno i predstavlja činjenicu koja ovaj tekst čini netipičnim. Ovo liči na povratak na davna vremena srpske književne kritika, ona koja su počela neposredno sa aktivnošću Vuka i Daničića. To su vremena u kojima su se književna dela faktički cenila samo sa stanovišta (ispravnosti) jezika, vremena filološke kritike. Kao što je poznato, tek je Ljubomir Nedić Srbiji doneo jedno novo, moderno shvatanje kritike prema kome se književna dela cene sa estetske i sadržinske tačke gledišta. Ovaj povratak na prednedićevski prosede iznuđen je pravim rasapom u oblasti jezika, stila, pravopisa...— u domenu pismenosti u širem smislu reči. To će biti učinjeno tako što će se ukazati na pravopisne i slične jezičke greške u ovom inače toliko značajnom prevodu. Ambicija unekoliko prevazilazi domašaje samog prevoda. Ovaj osvrt piše se sa nadom da će čitaoci jasnije uočiti neke tipične greške, a potom ih izbegavati u svojim pisanim priložima. Skretanje pažnje na greške moralo bi samo po sebi da u vremenu koje dolazi smanji njihov broj.

Na mestu je, inače, još jedno važno razjašnjenje. Iz primedbi koje slede ne treba zaključiti da je tekst ovog prevoda posebno loš u pogledu pismenosti. Iako je (ne)pismenost nemoguće meriti, pa na osnovu toga donositi precizne ocene,

ovde će biti iznesena procena koja izvire iz individualnog *osećaja*. Ovaj tekst je u pogledu pismenosti *iznad* tekuće produkcije u oblasti ekonomske struke. To je u neku ruku dobra okolnost jer će iz kritike teksta moći dosta toga da se zaključi o nezadovoljavajućoj pismenosti tekstova sa kojima se kao profesionalci dnevno susrećemo. Kritika ovog teksta je kritika mnogo toga što izlazi u našim časopisima, u drugim tekućim publikacijama, kao i onoga što se štampa u vidu knjiga. Kako je i nagovešteno, u ovoj kritici biće učinjen napor da se jasno razgraniči ono što je nesumnjivo ogrešenje o jezik i pravopis u odnosu na ono što je više stvar jezičkog osećaja i što neko može a ne mora da prihvati.

U nastavku će biti obrađena tri problemska kompleksa. Prvi će biti posvećen raspravi jednog broja pitanja koja izgledaju problematična sa čisto stručne tačke gledišta a mogla bi, iako ne bi morala, delimično da se pripišu prevodu i njegovoj redakciji. U toj skupini biće da je odgovornost prevodioca — ako je uopšte ima — ponajmanja; aktere eventualnih omaški umesnije je potražiti među redaktorima prevoda i, možda, kod samog autora. Taj kompleks biće obrađen u narednom, trećem odeljku. Sledeći, četvrti odeljak baviće se različitim formulacijama i jednim brojem verbalnih rešenja, uvek takvih za koje se veruje da su jezički rogovatni ili bar da mogu da se zamene prikladnijim rečima i verbalnim sklopovima. Trećem (poslednjem od nagoveštena tri) kompleksu biće posvećen zaseban, peti odeljak i u njemu će biti skupljene napomene o formulacijama i verbalnim rešenjima za koje ovaj autor veruje, a veruje i da može dokazati, da predstavljaju pravopisne i jezičke greške. Tri problemska kompleksa, obrađena kroz sledeća tri odeljka, od trećeg do petog, predstavljace neku vrstu protivteže prethodnom tekstu u kome je ovo izdavačko pregnuće hvaljeno naveliko i bez naročitih ograda. Tako će se i kompletirati slika osvrta za koji je rečeno da će biti neobičan i u neku ruku protivrečan: on će sadržavati brojne i vrlo snažne pozitivne ocene ali i veći broj nipošto uzgrednih i nikako sporednih zamerki. Biće učinjen napor da se demonstrira istinitost obeju ovih skupina ocena: delo koje je predmet ovih ocena obimno je i razučeno, te nije iznenađujuće da se u njemu steknu neka objektivno povoljna i objektivno nepovoljna svojstva.

3. Sadržinske nedoumice i eventualni komentari

Za Piguov porez se kaže da „alocira zagađenje onim fabrikama čiji su troškovi njegovog smanjenja najviši“. Iz formulacije na našem jeziku ne vidi se zapravo na šta se tačno misli kad se kaže da porez „alocira zagađenje“. Zagađenje je stvar fizičkih, odnosno tehnoloških karakteristika proizvodnog procesa. Ono se, u odsustvu bilo kakve ekonomskopolitičke intervencije upravljene na očuvanje čov-

ekove sredine, ima uzeti kao dato. Kada bi porez bio instrument posredstvom koga može da se „alocira zagađenje“, ono sigurno ne bi bilo alocirano tamo gde su troškovi njegovog smanjenja *najviši*; to bi značilo da se ekonomska politika zaštite ekoloških resursa rukovodi načelom *maksimiziranja troškova*, što bi bilo apsurdno. Izgleda da je reč o *dozvolama za zagađivanje*, tj. koliko data firma sme nekažnjeno da emituje štetnih supstanci; dozvole bi mogle da se alociraju tako da dozvoljeni obim zagađenja bude utoliko veći ukoliko je veći trošak njegovog otklanjanja. Oni koji zagađenje mogu da otklone uz daleko natprosečne troškove, mogli bi pravo na zagađivanje da kupuju od onih koji mogu da ga eliminišu uz relativno male troškove. Ali, tu ne može da se radi o nekakvom ukupnom trošku nego o trošku smanjenja ili uklanjanja *po jedinici zagađenja*, kako god da je ta jedinica definisana. Tako bi kreator politike, usmeravajući napore upravljene na smanjivanje zagađivanja na tačke na kojima se to može ostvariti uz najniže jedinične troškove, smanjio ukupno zagađenje i držao ga ispod nekog unapred određenog nivoa *na najjeftiniji mogući način*; on bi, drugim rečima, podstakao na smanjenje zagađenja one aktere čiji je (jedinični) trošak zagađenja najmanji, a samim tim bi bio minimiziran i ukupni trošak ove kompleksne opštesistemske operacije. Zaključak se, reklo bi se, nameće sam po sebi: tekst nije dovoljno precizan i čitaoca stavlja pred izvesne teškoće u pokušaju da ga protumači na logički dosledan način. Najmanje je verovatno da je ova nejasnoća potekla od autora, ali se ne da razabrati da li je ovo mogao da izbegne prevodilac ili su dužnost da intervišu imali redaktori. Sledeća nedoslednost lakše se objašnjava: u slučaju kad na zahtev američke vlade japanska vlada „dobrovoljno“ ograničava izvoz automobila (str. 187), japanska preduzeća dobijaju *ne uvozne*, kako piše u tekstu, *nego izvozne* dozvole. Uzgred, na dijagramu na kome se prikazuje taj slučaj tehničkom greškom su simboli E' i E'' označeni sa $E9$ i $E0$.

Sledeći poduži niz primedbi ide na adresu redaktora, a tu i tamo možda i na adresu prevodioca, pa eventualno čak i autora. Primedbe će se odnositi na definicije u *Rečniku pojmova* koji je dat na ss. 831-6, a tim primedbama biće posvećeno sledećih pet pasusa. Stoga u nastavku naće biti navođena stranice jer se osporene definicije u *Rečniku* bez teškoća mogu pronaći. Isto tako, primedbe će biti formulisane u nizu, bez numeracije ili zametnog prelaska na novi pasus za svaku sledeću primedbu; od čitaoca se stoga traži da prepozna kad je neka primedba okončana i kad se prelazi na sledeću. Faktori proizvodnje definišu se kao „inputi“. U vezi sa tim mogu se javiti dve teškoće. Prvo, za ekonomske tokove koji se ovde žele imenovati naša reč nije *input* nego *utrošak*; no, to već spada u sledeći odeljak. Drugo, i za ovaj kontekst važnije, faktori su promenljive sa karakterom fonda i nemaju vremensku dimenziju (fiksni ili obrtni kapital, radna snaga itd.), dok su utrošci tokovi njihovih usluga i imaju vremensku dimenzije (npr. broj radnih

ili mašinskih sati u jedinici vremena). Pojmovi faktora i utrošaka („inputa“) ne mogu se izjednačiti. Dalje, idiosinkratski rizik nije rizik koji pogađa baš samo jednog ekonomskog aktera nego je vrlo specifičan, osebujan rizik za koji se zna da je netipičan i izuzetan, te da pogađa vrlo usku, striktno definisanu klasu ekonomskih subjekata; pojavama koje se tiču samo jednog subjekta nauka se u pravilu ne bavi. Ova bi napomena mogla da ide na adresu ne prevodioca i čak ne ni redaktora prevoda, nego samog autora. Isto se sa još većom sigurnošću može reći kad je reč o definiciji inflacionog poreza koji je određen kao „prihod koji vlada ubira kreiranjem novca“. Netačno. Kreiranje novca, pored inflacionog poreza generiše i tzv. *seigniorage*. Ako novčana masa raste po stopi rasta *realnog* društvenog proizvoda (npr. BDP), država će kreiranjem novca ubirati prihod, ali na dugi rok inflacije sigurno neće biti, pa tako ne može da bude niti inflacionog poreza. Usput, reč *government* u ovom kontekstu nepravilno je prevedena rečju *vlada*; adekvatan prevod ovde (a i u većem broju drugih konteksta) bila bi reč *država*. Naša reč *vlada* i engleski *government* imaju prilično različite semantičke opsege (Krlježa bi možda rekao *aure*) i nije primereno tretirati ih kao ekvivalentne. *Javna štednja* sigurno nije dobro definisana time što je određena kao prihod koji državi ostaje nakon što izmiri *sve svoje izdatke*. Među izdacima koje država izmiruje svakako su i oni koji se odnose na javne (državne) investicije; investicije mogu da čine 10% ukupnih izdataka, država može da pokrije *sve* svoje izdatke, uključujući i ove vezane za investicije, nakon podmirenja *svih* tih izdataka može u budžetu ništa da joj ne ostane, ali iz toga nipošto ne sledi da je državna (javna) štednja jednaka nuli. Država može čak da ima i veće izdatke od prihoda, tj. da načini budžetski deficit ali da među njenim izdacima bude dovoljno veliko učešće onih investicionih, pa da državna (javna) štednja bude pozitivna.

Definicija kapitala može da bude prihvatljiva za američki jezički uzus jer oni pod kapitalom podrazumevaju mahom fiksne (s tim što ponekad dodaju i obrtne) fondove, a za ono što kod nas, sad kad smo prihvatili vokabular tržišne privrede, znači reč *kapital* oni imaju reč *equity*. Reč *kapital (capital)* u stvari ne znači kod nas isto što i na engleskom. Pored ostalog, *kapital* se kod nas knjiži na desnoj strani bilansa stanja, a u SAD, Engleskoj itd. na levoj strani, odnosno tamo gde se registruje imovina. Kolektivno dogovaranje je definisano kao proces putem koga *sindikati i preduzeća* dolaze do zajedničkog dogovora o uslovima zapošljavanja (valjalo bi dodati: i rada); to valjda važi sa SAD, ali u Evropi i drugde važan partner u ovim pregovorima je i *država*, pa je sigurno bilo mesta za redaktorsku intervenciju. Multiplikativni efekat je definisan kao pojava koja se vezuje samo za fiskalnu politiku (tj. javnu potrošnju), a poznato je da on nastaje prilikom menjanja bilo koje komponente autonomnog trošenja, uključujući, posebno, investicije, pa čak i autonomnu sastavnicu agregatne lične potrošnje. Dobro je

da je na strani promenljivih koje se menjaju pod uticajem multiplikativnog efekta pomenuta, pored dohotka, i lična potrošnja, ali je poznato da se usled tog efekta menjaju i druge promenljive kao što su uvoz, zalihe pa čak i deo investicija u fiksne fondove. U detaljnije dezagregiranim modelima javljaju se na desetine različitih multiplikatora, a njima su posebno „bogati“, danas unekoliko izuobičajeni i pomalo skrajnuti, ekonometrijski modeli. Definisana je u neku ruku egzotično i negativna selekcija; opredeljena je kao skup neuočenih karakteristika koje sa stanovišta neinformisane strane postanu nepoželjne. Ako karakteristika nije uočena, ne može postati ni poželjna ni nepoželjna; ako je strana usto još i neinformisana, čitaocu je valjda nemoguće da sagleda kako bi bilo kome moglo da postane nepoželjno ono o čemu nije ni obavešten. Ta pojava bi se tačnije mogla definisati kao sklonost jednog broja subjekata da ulaze u ugovorne odnose koji su za njih povoljni, a za ugovornog partnera nepovoljni, i to zato što su u posedu informacija koje ugovornom partneru nisu poznate.

Suprotno onome što piše u definiciji neto izvoza, kod nas se razlika između izvoza i uvoza ne zove trgovinski bilans, nego deficit/suficit trgovinskog bilansa. Trgovinski bilans je celovit pregled izvora deviznih sredstava i njihove upotrebe, pri čemu se izvori registruju na jednoj, a stavke upotrebe na drugoj strani bilansa. Kod definicije nominalnih varijabli trebalo bi verovatno dodati da se mere u *tekućim* monetarnim jedinicama; samo tako se mogu razlikovati od *relnih* varijabli koje takođe mogu da se mere u monetarnim jedinicama ali takvim koji imaju fiksiranu kupovnu snagu (jedinice „stalne“ vrednosti). Opadajuće prinose trebalo bi definisati kao pojavu pri kojoj sukcesivnim jednakim povećanjima količine resursa namenjenog postizanju nekog ekonomskog efekta (pre ili kasnije) odgovara sve manji i manji *učinak* a ne koristi. Kad se prihvati termin *koristi*, zakon opadajućih prinosa nepotrebno se ograničava na potrošnju (privatnu ili javnu), a najzanimljivije njegove implikacije locirane su u sferi proizvodnje. Paušalni porez nije porez „za svakog“, nego je porez koji se fiksira u određenom iznosu i ne zavisi ni od kakve promenljive, pogotovo ne od promenljivih (dohodak, ukupni prihod, veličina transakcije, vrednost imovine...) od kojih tipično zavise drugi porezi. Primera radi, odžaćarina je bila porez na kuću i nije zavisila od vrednosti ili veličine kuće, od imovine u vlasništvu domaćinstva, od broja čeljadi... Shvaćena kao odnos između količina utrošaka i obima proizvodnje nekog dobra, proizvodna funkcija je svedena na jedan broj tehničkih koeficijenata i tako definisana pogrešno, tj. van uobičajenog poimanja. Proizvodnu funkciju treba definisati kao matematičko preslikavanje, i to takvo da alternativnim kombinacijama utrošaka pripisuje odgovarajuće, i to tehnički maksimalne, obime proizvodnje koji se iz tih utrošaka mogu dobiti. Ili jednostavnije: to je funkcija koja pokazuje najveću proizvodnju ostvarivu iz različitih kombinacija utrošaka. Definicija realnih

varijabli ne odgovara ovdašnjem uzusu: to kod nas nisu varijable koje se mere u fizičkim (u našem jeziku je bolja reč *naturalnim*) jedinicama, nego u nepromenljivim jedinicama, najčešće nominalnim jedinicama stalne kupovne snage. Kad bi bila merodavna definicija data u ovom *Rečniku*, ne bi se moglo govoriti o realnom bruto domaćem proizvodu, realnoj novčanoj masi, realnim investicijama..., a da se i ne govori o realnoj kamatnoj stopi.

Nije baš zadovoljavajuća ni definicija retkosti. Ako se shvati kao ograničeni karakter (zar *karakter* može da bude ograničen?) resursa društva, moglo bi se pomisliti da je to tek jedno od mogućih svojstava nekih resursa ili da je retkost za pojam resursa dovoljan ali ne i potreban uslov. Retkost je, zapravo, već implicirana pojmom resursa: resurs je uvek ograničen, ali nije sve što je ograničeno istovremeno i resurs. Retkost bi se tačnije mogla definisati kao svojstvo resursa koje se sastoji u tome da je njegova raspoloživa količina manja od zbira njegovih mogućih društveno celishodnih upotreba. Ograničenost je potreban uslov u definiciji resursa, a bila bi i dovoljan ako bi se reinterpreterirala u (užem) smislu koji je jedino ekonomski smislen, tj. *samo* u odnosu na pomenute ekonomski relevantne upotrebe. Definicija slobodnog jahača je sasvim nepodesna. Ako bi to bio onaj koji stiže korist od nekog dobra a izbegava da ga plati, tom definicijom bili bi pokriveni i lopovi i razbojnici, haramije i jaramazi, kako bi se reklo starinskim jezikom. Slobodni jahač je akter (može da bude i organizacija) koji ubira koristi od nekog dobra, a zbog tehnološki uslovljene nemogućnosti isključenja nije primoran da plati alikvotni deo za efekte koje koristi. Pojam slobodnog jahača usko je povezan sa pojmom javnog dobra, posebno sa nemogućnošću isključenja kao jednom od njegovih dveju definicionih karakteristika. „Troškovi kože za cipele“ nepotpuno su definisani; treba precizirati da su to troškovi *dodatnih transakcija* koji proističu iz onog smanjenja optimalne količine novca, pa tako i tražnje za novcem kod različitih kategorija držalaca, koje je uslovljeno inflacionim obezvređivanjem. Prema datoj definiciji proizlazi da držanje manjih iznosa novca samo po sebi izaziva dodatne troškove, a ne povećavanje broja transakcija koje je posledica tih smanjenih iznosa. Kad bi uzrok uvećavanja troškova bio prosto u manjim količinama novca, sledilo bi da siromašan svet ima neke posebne troškove upravo zato što, već stoga što je siromašan, raspolaže sa malim sumama; to, naravno, nije niti može da bude slučaj.

Definiciju udela rezervi treba dopuniti dodavanjem odredbe da je reč o delu depozita stavljenih u rezervu *izraženom kao procenat od ukupne vrednosti depozita*. Na vrlo čudan način je definisan pojam finansija gde se određuje kao oblast u kojoj se proučavaju odluke o alokaciji resursa u vremenu i o stavu subjekata prema riziku. Oba ova momenta spadaju u finansije, ali sadržinu tog pojma sigu-

rno ne iscrpljuju. Tačnije, standardnom poimanju bliže i vernije definicije mogu se naći u običnim rečnicima za opštu upotrebu. Prema jednom, finansije su (1) upravljanje poslovima vezanim za novac, (2) novčani resursi i (3) snabdeti nekoga novcem (u kom slučaju je to glagol). I jedan drugi, veći, rečnik daje isti spektar značenja, a ono noseće formulisano je kao *sistem novca i kredita, posebno u odnosu na državne (government) prihode i izdatke*. Razočarajuća je i definicija ekonomije obima gde se kaže da je to svojstvo po kome na dugi rok prosečni ukupni trošak opada sa porastom obima proizvodnje. Ekonomija obima je, baš kao i proizvodna funkcija čiju moguću karakteristiku predstavlja, bezvremenski koncept i nikakav rok ne može da bude sadržan u njenom pojmovnom određenju. To je svojstvo koje se određuje razmatranjem alternativnih obima proizvodnje, i to takvo da manjim obimima proizvodnje odgovaraju veći prosečni (ukupni, tj. fiksni plus varijabilni) troškovi, a većim obimima manji. Ovim su iscrpene primedbe na definicije različitih pojmova; kako je uvodno napomenuto, te primedbe su sadržane u pet prethodnih pasusa i sve se odnose na *Rečnik pojmova* smešten na kraju knjige i prezentiran na ss. 831-6.

O primedbama iz pomenutih pet pasusa koji se odnose na definicije pojmova mogu se zauzeti različiti stavovi, posebno u pogledu alokacije „odgovornosti“ na prevođenje, redakciju prevoda i, eventualno, na samog autora. One se većinom odnose na potpunost i pojmovnu preciznost definicija. Sugerisane dopune u većem broju slučajeva zaista ulaze u same definicije, a druge su prosto neophodne radi ispravnog razumevanja, posebno kad je reč o studentima i ostalim početnicima koji tek ulaze u ovu toliko razučenu i slojevito strukturiranu materiju. Sledeća primedba ima drukčiji karakter i veću težinu. Na 589. strani ispravno je ustanovljeno da „Pravilo 70“ primenjeno na kamatnu stopu od 7% i na period od 200 godina daje kao rezultat da će se data suma 20 puta udvostručiti. Ali onda se u tekstu javlja začuđujuća računica prema kojoj onih Frenklinovih inicijalno uloženi 5.000 dolara, pomnoženo sa 220 daje neverovatnu cifru od oko 5 milijardi dolara. Konstatacija, naravno, nije tačna, jer 220 pomnoženo sa 5.000 daje 1,100.000 (milion i sto hiljada) a nipošto rečenih 5 milijardi. Ovo je tačka na kojoj će mnogi studenti i ostali ne preterano upućeni čitaoci jednostavno dići ruke i zaključiti da nisu dovoljno inteligentni za ovu komplikovanu računicu. U pitanju je, međutim, krupna greška, svakako štamparska ali veoma nezgodna i takva da je u redakciji prevoda *morala* da bude primećena. U pitanju nije 220 nego 2 na 20 (broj 20 valja dići u eksponent), što je i logično s obzirom na činjenicu da se u razdoblju od 200 godina uložena suma udvostručuje 20 puta. Lako se zaključuje da je 2 na 20 vrlo veliki broj i da iznosi 1,048.576. Kad se taj, od miliona veći broj, pomnoži sa Frenklinovih 5.000, dobija se ono što se i tvrdi u tekstu, a naime 5 milijardi, 242 miliona i 880 hiljada dolara. Nakon ovog razja-

šnjenja ostaje ipak nejasna rečenica koja posle pomenutog pogrešnog predstavljanja računice neposredno sledi: kaže se da će tih 5.000 dolara za pretpostavljenih 200 godina porasti samo na 2 miliona dolara, „zato što će se deo novca potrošiti tokom vremena“. Šta to treba da znači? Pretpostavka cele računice — a samo je ona smisljena u ovom ilustrativnom prikazu ogromnog povećanja koje i male stope rasta generišu u veoma dugim periodima — jeste da se ništa ne troši. Onih 2 miliona podrazumevaju vrlo specifične pretpostavke u pogledu trošenja u tom dvestagodišnjem međuvremenu. Da je Frenklin, dan nakon što je novac stavio na depozit, otišao u banku, podigao ga i potrošio ga, iznos do koga bi „porastao“ tokom 200 godina bio bi jednak nuli. Da novac nije diran tokom celog perioda sem što je dan uoči isteka te dvestagodišnjice neko otišao u banku i podigao 100 miliona, iznos bi na kraju perioda još uvek bio znatno preko 5 milijardi i ništa krupno ne bi se promenilo. Takva kakva je, bez specifikacije pretpostavki na osnovu kojih je izračunato onih 2 miliona, rečenica je besmislena. Ne može se dokonati šta je tu ko propustio: prevodilac, redaktori prevoda, autor ili čak štampar.

Na 596. strani najpre se ispravno kaže da je pri ravnotežnoj ceni broj deonica ponuđenih na prodaju jednak broju *traženih* deonica, tj. onih koje su tržišni akteri po toj ceni spremni da kupe. Neposredno potom ova ispravna konstatacija „objašnjava“ se jednom pogrešnom. Kaže se, naime, da je broj *ljudi* koji smatraju da su akcije precenjene jednak broju *ljudi* koji smatraju da su akcije potcenjene. Šta ako 100 ljudi koji nude po 200 deonica smatraju da su one precenjene, a drugih 100 koji bi bili spremni da kupe po jednu deonicu smatraju da su one potcenjene? Naravno, ravnoteža ne bi bila moguća. Na oba mesta je sintagmu *broj ljudi* trebalo dopuniti rečima *ponderisan brojem akcija koje žele da prodaju odnosno kupe*. Na str. 658 provukla se greška tvrdnjom da najveći broj ekonomista smatra da na kratak rok *nema* razloga da se veruje da monetarne promene utiču na realne promenljive; dakako, reč *nema* treba zameniti rečju *ima*. Obrnuta konstatacija se našla i na str. 686: ako Boing treba da napravi deviznu transakciju sa nekom drugom američkom kompanijom koja se sprema da kupi računare od Tošibe, onda on neće zameniti *dolare za jene* nego *jene za dolare*; šta će toj kompaniji dolari, pa još i da se liši jena da bi nabavila dolare, ako se sprema da potrebnu opremu kupuje u Japanu? Na 767. strani govori se o promenama monetarne politike upravljanim na smanjenje ponude novca a inspirisanim željom da se smanji *ponuda*; naravno, ovu reč treba zameniti rečju *tražnja*. Na istoj strani govori se o jednom berzanskom uzletu (*boom*) koji je jednom broju subjekata doneo velike dobitke, a zatim se kaže da je početkom milenijuma došlo do dekonjunkture i da je deo tih velikih dobitaka berza *povratila*; berza svakako ne može da ih *povrati* (kome da ih vrati?) nego može samo da ih *poništi*. Kad se na dijagramu 10 na str.

801 privreda pomera iz tačke *A* u tačku *B*, onda se ona kreće duž *kratkoročne* Filipsove krive, kao što piše i na samoj slici; međutim onda ne može da bude tačan iskaz na str. 800 da se privreda pomera duž *dugoročne* Filipsove krive.

4. Jezik, stil, formulacije

Treba odmah reći da u ovom domenu tvrdnje nije moguće rigorozno dokazivati niti se u prilog onoga što se osporava ili sugerise mogu dati čvrsti argumenti. Stil i oblik formulacija stvar su jezičkog osećaja koji na najprirodniji način varira od osobe do osobe, od jednog pisca do drugog. Pa ipak, neke formulacije su već na prvi pogled elegantne, a druge, takođe u prvoj i neposrednoj percepciji, rogobatne i nepodnošljive. Između ta dva rešenja postoji ogroman razmak varijacija, a u tom razmaku razni pojedinci će pojedine jezičke oblike i stilske osebnosti različito doživljavati. Uprkos tome, za neke ocene moguće je pribaviti saglasnost velike većine, ponekad i svih koji se u tome angažuju, a neretko će se dogoditi da i onaj koji je zastupao suprotno stanovište promeni stav i prikloni se mišljenju svog kritičara. To što sledi u ovom odeljku treba dakle posmatrati kao strogo *individualno gledište* koje je obrazloženo u onoj meri u kojoj se ovakve elastične i relativizovane stvari uopšte mogu obrazložiti a koje je prihvatljivo onoliko koliko su uverljivi razlozi kojima su pojedini iskazi propraćeni.

Možda je dobro početi sa jednom tipično engleskom konstrukcijom koja nije laka za razumevanje a još manje je zgodna za prevođenje. Reč je o konstrukciji *substitution of X for Y*. Ona znači da negde umesto *Y* dolazi *X*, tj. da *X* u raznim kontekstima, upotrebama ili kombinacijama potiskuje *Y*. Drugim rečima, *Y* se zamenjuje za *X*, otuđuje se ili daje *Y* da bi se pribavilo *X*. Na našem jeziku to se izražava upravo nagoveštenom sintagmom da se *Y* zamenjuje za *X*. Dobija se naoko čudan rezultat: *to substitute X for Y* prevodi se kombinacijom *Y se zamenjuje za X*. Zbog toga, kad na str. 260 zbog poreza poskupe bunde, kupci *neće* zameniti ostala luksuzna dobra za bunde, nego će uraditi upravo obrnuto; kad bi zamena tekla na način kako je formulisano u tekstu, ispalo bi da se kupci više okreću *skupljim* dobrima, što bi bilo nelogično. Naprotiv, oni zamenjuju *bunde za ostala luksuzna dobra*, tj. smanjuju tražnju za bundama i okreću se ostalim, sada relativno jeftinijim luksuznim dobrima. Na engleskom bi to otprilike (nije mi na raspolaganju original) bilo *people substitute other luxury goods for fur coats*. U relevantnim sintagmama na dva različita jezika stvari koje se međusobno zamenjuju karakterišu se svojevrsnom inverzijom: *bunde za dobra* stoji naspram *goods for fur coats*. Bez preciznog i tačnog prevoda čitalac ove finese jednostavno neće moći da razume. Zanimljivo je da se ista konstrukcija javila i na str. 476, ali sa zad-

ovoljstvom može da se kaže da je tu rešena precizno, elegantno i, što je najvažnije, logično. Na 306. strani govori se o ceni koja je „konzistentna nultom profitu“; ta konstrukcija u našem jeziku ne prolazi jer pridev *konzistentan* uvek ide sa predlogom *sa*; dakle *cena konzistentna sa nultim profitom*. Na 246. strani ne bi trebalo kazati *porast broja starije populacije*, jer je *populacija* neka vrsta zbirne imenice; jasna alternativa je (*brojčani*) *porast starije populacije*. Ista primedba važi i za formulaciju *da smanje broj...osoblja* na strl 332; bilo bi prihvatljivo da se jednostavno kaže *da smanje osoblje*.

Izgleda rogobatno i formulacija na str. 367 u kojoj su sporazumi oligopolista *pre-stali da budu ugovori koji se ne smeju izvršiti* a bolja formulacija bila bi da su ti sporazumi izgubili tretman prosto nedozvoljenih ugovora i svrstani u kategoriju mnogo težih delikata. Na str. 416 stoji da se višim nadnicama „kompenzira prljav i opasan karakter iskopavanja rude“. Jako neelegantan način izražavanja odgovarajuće ideje! Prvo, iskopavanje nema karakter, a potom i kad bi ga imalo, teško je gramatički zamisliti kako bi mogao da bude „prljav i opasan“. U nedostatku uvida u original, rešenje bi moglo da se potraži u pravcu (smeru!) iskopavanja kao prljavog i opasnog posla. Na strani 416 govori se o „proizvodnji ekonomije“. O *ekonomiji* kao terminu kojim se označava (imenuje) privreda biće reči u nastavku. Ali, ovde je maltene nedozvoljeno govoriti o *proizvodnji ekonomije* jer ispada da se proizvodi sama privreda; htelo se reći *proizvodnja u* (nekoj) *ekonomiji*, odnosno *privredi*. Reklo bi se da je gramatički neispravno *upisati fakultet*, nego treba *upisati se na fakultet* (ss. 422 i 423). *Koliko dugo* (*How long*) na ss. 426 i 774 treba zameniti rečju *dokle*. Izgleda nezgrapno govoriti o „razlikama između ljudskog kapitala“, a potrebno je prihvatiti *razlike u ljudskom kapitalu* (str. 426). Za konstrukciju koja se temelji na predlogu *po*, kao *stavovi po pitanju* na str. 441 jezičari koje poznajem smatraju da je ružna i neprihvatljiva (čak se mršte i na sintagmu *razlikovanje po osnovu*); alternativa bi bila *stavovi u vezi sa pitanjem* ili čak *stavovi o pitanju*. Evo na str. 448 jedne nepotrebno nejasne rečenice: „Ovim olakšicama omogućava se siromašnim...da primaju povraćaj poreza na dohodak koji je veći od poreza koji su platili te godine“ (smeta mi kad se u rečenici nađu dva *koji*; no, to je valjda lična idiosinkrazija; poneki put se po dva *koji* u istoj rečenici nađu i kod samog Andrića). U gornjoj rečenici ne da se, uz oslonac na čistu gramatiku i bez napornog pribegavanja tumačenju šireg konteksta, dokučiti da li je povraćaj ili porez ili dohodak veći od poreza plaćenog prošle godine. Za fakultetske kurseve nikada ne bih rekao da su *napredniji* (engleski ekvivalent je očigledno *advanced*) nego da su *viši* ili *naredni* odnosno *sledeći*. Kombinacija reči *nagomilane kamatne stope* dovoljno je odbojna da ne zahteva komentare ili obrazlaganja.

Teško je bez nekih unutrašnjih otpora prihvatiti i kombinaciju reči *suštinski model industrijske moći*; ne znajući šta piše u originalu, možda bi nešto prihvatljivija zamena bila *tipični privredni pejzaž kao izraz dominantne moći* (str. 515). Na str. 547 našla se konstrukcija *razumevanje društva o funkcionisanju sveta* koja bi se sa dobrim razlogom mogla zameniti verbalnim sklopom *razumevanje zakonitosti funkcionisanja sveta koje je jedno društvo uspelo da razvije*. Usput, to baš i nije neka dobro pogodena definicija tehnologije koja bi se bolje mogla definisati kao skup proizvodno relevantnih znanja koja se odnose na transformaciju utrošaka u (najšire shvaćene) proizvode. Na 596 strani našao se čudan sklop *kupiti investicioni fond*; malo je subjekata koji mogu i/ili hoće da kupe ceo fond i predmet transakcija su različiti vlasnički naslovi tih fondova. Na 614. strani može se naći rečenica čiji jedan deo glasi: „...postavlja se pitanje da li je reformisanje sistema socijalne pomoći jedan od načina da se pobedi nezaposlenost njegova reforma“. Dve poslednje reči ne daju se logički uklopiti u rečenicu, a ideja reformisanja bez potrebe je naznačena na dva mesta u istoj rečenici. Na 616. strani govori se o mogućnosti da nadnica bude *primorana* (podvukao Lj. M.) da ostane iznad ravnotežnog nivoa; glagol *primorati*, koji je verovatno ekvivalent engleskog *constrain*, može da se primeni na subjekte koji su opskrbljeni nekakvom svešču, pa možda i na neki širi krug živih bića, ali jedna tako apstraktna stvar kao što je *radnica* čini se da ne može biti primorana. Može eventualno da bude *fiksirana* ili veštački dimenzionirana. *Proces u kojem* mogao bi se uz dobitak na eleganciji izražavanja preformulisati u *proces putem* (ili *posredstvom*) *koga* (str. 617). Na 621. strani govori se o ograničenju po osnovu minimalne nadnice za koje se kaže da nekim preduzećima *nije neophodno*. Preduzećima u načelu nije neophodno nijedno institucionalno ograničenje; takva ograničenja nepotrebno (bar sa njihove tačke gledišta) umanjuju njihovu efikasnost. Verovatno se htelo reći da takvo ograničenje *nije efektivno za neka preduzeća*, ona koja iz razloga efikasnosti ili nekih drugih ionako plaćaju nadnice veće od minimalnih. Na 654. strani ljudi uvećavaju tražnju za novcem, tj. drže veće iznose u odnosu na neki prigodni standard, ne da bi *kupili* dobra i usluge — jer glagol *kupiti* se odnosi na jednokratni čin — nego uvećavaju iznose novca koje drže da bi mogli da *promecu* veće količine dobara i usluga.

U prethodnom tekstu su pohvaljena mesta na kojima je reč *implikacija* jezički dobro upotrebljena (*implikacije po*); nažalost, prevodilac nije dosledan, pa se npr. na str. 764 našao izraz *implikacije na*. Na 806. strani piše da je pristup stabilizaciji zasnovan na fiksiranju ciljne inflacije koristila većina najrazvijenijih zemalja „osim Japana“; ako je Japan jedini izuzetak u tom skupu, onda je trebalo reći *sve najrazvijenije zemlje osim Japana*, a ako ima više zemalja koje u tom pogledu odstupaju, formulacija bi bila *većina zemalja sa nevelikim brojem odstupanja među*

kojima je i Japan. Na 176. strani kaže se da međunarodno tržište *stiče* dobitke, a trebalo je reći da ih *stvara*. Na 358. strani koristi se reč *merdžer* umesto dugo korišćene i dobro primljene reči *fuzija*. Nije dobar ni termin *poslovne prakse*; smesta se prepoznaje da je reč o doslovnom prevodu — to je pravi kalk — engleskog izraza *business practices*, a vrlo je frekventan i izraz, doduše drukčijeg značenja, *best practices*. Alternativa *poslovna praksa* sugerise se sama po sebi. Govoreći o ideji orijentacije ekonomske politike na nultu inflaciju, na 821. strani se iznosi Blajnderovo mišljenje da kreatori politike ne bi trebalo da „donesu ovakav izbor“; elegantnija stilizacija bila bi da oni ne bi trebalo da *izaberu* (ili *se opredele za*) *ovakvu opciju*.

U jezik i stil spadaju, dakako, i reči. Reči su građevinski materijal svih tekstova i lepota i elegancija onoga što se napiše velikim delom zavisi od izabranih reči. Izbor nekih reči u ovom prevodu verovatno će naići na izvesna nedopadanja, a neka od njih deli i autor ovog teksta. Ovde, baš kao i u prethodnim pasusima ovog odeljka, biće iznesene strogo lične impresije o izboru reči. Ako ovo što sledi bude shvaćeno kao neka kritika, ne sme se smetnuti s uma da se ta kritika automatski relativizuje naglašeno ličnim karakterom odgovarajućih opservacija. Postulat relativnosti važi za pojedine reči isto toliko koliko i za netom razmatrane formulacije. Ali, kao i kod formulacija, postoji nada da će bar nekim čitaocima izneseni razlozi delovati uverljivo i da će ih prihvatiti, a najveća satisfakcija bila bi ako bi neke od narednih sugestija prihvatio i sam prevodilac.

Najpre nešto o reči *ekonomija* koju prevodilac koristi a redaktori prihvataju u značenju *privreda*. Ta je reč obilato rasuta po celom tekstu, kao što i mora da bude u jednoj knjizi koja je posvećena funkcionisanju i pomalo razvoju privrede kao celine. Bilo bi besmisleno navoditi sve strane na kojima se ova reč javlja, ali neka, primera radi, budu navedene samo neke stranice: 83, 243, 332, 423, 554, 612, 732, 827, 826. Znakovito je da se, iako jako retko, javlja i reč *privreda* (str. 618), ali i tu neposredno nakon te retko korišćene reči odmah se iznova javlja *ekonomija*. Ovde odmah treba podvući da je *ekonomija* uveliko i naširoko ušla u našu stručnu literaturu i uvukla se u profesionalni žargon. Ovde zamerka prevodiocu neće biti upućena zato što je usamljen u toj upotrebi i što u profesionalni diskurs uvodi nekakvu stranputicu. Naprotiv, odavno smo u situaciji da je *ekonomija* nažalost znatno frekventnija reč od reči *privreda*. Kritika, dakle, nije izazvana uverenjem da je *ekonomija* nekakav egzotično redak termin. Naprotiv.

A razlozi za žaljenje što je i ovde *ekonomija* potisla *privredu* sadržani su u sledećem. Najpre, ma koliko odomaćena u različitim upotrebama, *ekonomija* je tuđica i necelishodno je da se koristi u značenju kakvo se javlja u ovom prevodu kad

imamo svoju (za moj osećaj prekrasnu) reč *privreda*. U zapadnoj varijanti našeg jezika takođe postoji izvrsna reč — *gospodarstvo* ili *narodno gospodarstvo*. Drugo i važnije, *ekonomija* već ima rezervisano značenje i u tom značenju odnosi se na nauku o privredi. Dakle, *privreda* je objekt na koji je usmerena naša nauka, a *ekonomija* je nauka o tom objektu. Kad se *ekonomija*, pored toga što predstavlja nauku o privredi, počne upotrebljavati i u značenju same privrede (izraz i odraz očito nekritičkog izlaganja uticaju engleske reči *economy*), onda se stvara krajnje nesvrshodna homonimizacija, uz rizike konfuzije i zabune koji su utoliko veći ukoliko se nekoj reči, pogotovo mimo potrebe, pridaje više značenja. Ovde valja treba pomenuti da raspoložemo još jednom rečju *ekonomika*, pa biće da neki misle da bi reč *privreda* trebalo sasvim zaboraviti, te reč *ekonomija* koristiti u značenju privrede, a termin *ekonomika* koristiti u značenju nauke o privredi. Ta varijanta ipak ne funkcioniše zato što je *ekonomika* već dobila jedno specifično značenje, i to takvo koje je prilično očvrslu u stručnoj upotrebi. *Ekonomika*, naim-e, označava nauku o nekim specifičnim aktivnostima ili segmentima privrede — npr. *ratna ekonomika*, *ekonomika poljoprivrede* ili *ekonomika javnog sektora* — i za tu opštu upotrebu jednostavno nije raspoloživa. Treće, sam prevodilac je na neki način nedosledan. Naslov knjige je *Principi ekonomije* i njime se svakako nije mislilo na principe privrede, jer privreda niti nema svoja načela, nego je reč o principima nauke o privredi. Isto tako, u *Rečniku pojmova* ekonomija nije definisana kao privreda nego kao oblast izučavanja načina na koji društvo upravlja svojim retkim resursima. I ovo je nekakva dimenzija u kojoj je prevodilac kontradiktoran: protivrečnost je između načina na koji se termin koristi u svim delovima knjige i definicije koja je data u pojmovniku. Rezimirajući, daleko najveći deo profesije na istom je talasu sa prevodiocem i reč koristi u istoj funkciji kao i ona, ali ovaj autor uprkos tome veruje da je to žalostan terminološki zaokret i da je (i) ovoga puta manjina (u smislu tumačenja i izbora reči) superiorna u odnosu na većinu.

Druga za ovog autora problematična reč jeste *output*. I tu prevodilac nije usamljen nego je deo nečega što bi možda valjalo okarakterisati kao preovlađujući konsenzus. Manjinsko gledište, ono protiv izraza *output* a za alternativu koja će biti predočena u nastavku, može se braniti sledećim argumentima. Prvo, ta reč ne postoji u našem jeziku; nemoguće je naći je i u jednom rečniku. Nema je ni u dobrim rečnicima stranih reči kao što je onaj Klaićev u izdanju iz 1966. Reč može da se pojmi i kao nedozvoljena pozajmljenica iz engleskog: *output*. U svom inače izvrsnom prevodu Burdine i Viplošove makroekonomije D. Popović za isti pojam koristi baš ovaj originalni engleski oblik. Benson *output* prevodi kao (1) proizvodnja, (2) učinak i (3) izlaz. Sasvim razložno. Drugo, reč neodoljivo podseća na *autoput* i tu je izvor izvesne emocionalno-kognitivne napetosti. Treće, za

tu reč postoji zadovoljavajuća alternativa, nije o glavu da se tako neprilagođena zabija u naše jezičko tkivo. Alternativa je, dakako, *proizvodnja*, a ako nekome smeta homonimizacija, jer proizvodnja pored rezultata znači i proces, onda se i tu može pronaći izlaz izrazom *obim proizvodnje*. I ova reč je, inače, rasuta po celoj knjizi i, primera radi, može se naći na ss. 271, 304, 440, 547, 658, 739, 800... *Mutatis mutandis*, isto važi i za reč *input* (ss. 396, 704, 805...), za koju postoji izvrsna alternativa u našem jeziku: *utrošak*.

Neki termini nisu, čini se, dobro pogođeni. Poznati *market failure* preveden je kao *tržišni neuspeh*. Redaktori su ovde mogli da pomognu jer je taj termin u nas odavno jezički savladan i nađeno je čak nekoliko alternativnih rešenja. To su *defekt*, *manjkavost* ili, *otkaz* — izraz koji je zastupljen u knjigama našeg profesora A. Jovanovića koji ga je, koliko je moglo da se proceni, i lansirao. Nije racionalno lansirati nove termine za pojmove koji su terminološki rešeni; iako se time na neki način među rečima podstiče „borba za opstanak“, te tako doprinosi racionalnoj selekciji, umnožavanje ovih termina, ukoliko novopredloženi nije izrazito superioran, izaziva konfuziju i stvara veće štete od koristi. Među rečima koje se dosta često javljaju u ovom tekstu jeste i reč *industrija* u značenju *industrijska*, pa čak i neka druga, vanindustrijska grana (str. 821), a isto tako i u značenju pojedinačnog preduzeća. Ovo drugo, ne baš sa punom pouzdanošću, može se naslutiti na str. 212. Oba značenja su svojstvena engleskom jeziku. I jedna i druga upotreba je nepravilna. Već je rečeno da je alternativa za odgovarajući sektor — industrijska (ili neka druga) grana, a za *industry* u značenju jedne organizacije alternativa je preduzeće. Na 139. strani kaže se da kriva tražnje ima pri nekoj količini *visinu* od 70 dolara, a reč je naravno o *ordinati*. Visina bi kao termin bila primerenija ako bi se govorilo ne o jednoj tački na krivulji tražnje nego o krivulji kao celini: pomerajući se, ona bi mogla da bude *viša* ili *niža*, pa bi se njena lokacija eventualno mogla precizirati rečju *visina*. Nastavljajući ne baš obavezujuće ali sugestivne primedbe u pogledu reči, bilo bi dobro da je umesto reči *konzumirati* (str. 48) bila korišćena reč (*po*)*trošiti*. Verovatno bi mnogima odgovaralo da se umesto reči *cenkati* (str. 211), prihvati šire zastupljena i češće korišćena reč *cenjkati*, iako pravopis iz 1993. godine u ekavskom govoru dozvoljava obe varijante. Umesto reči *odvaga* na 212 strani, bolje bi se uklopio oblik *odvagne*.

Kako je reč *nabavka* upotrebom zadobila specifično i konkretno značenje vezano za komercijalne isporuke između preduzeća, na str. 330 bolje bi zvučalo ako bi se reklo da potrošači nekom dobru pripisuju vrednost koja premašuje troškove *ne njegove nabavke* nego *njegovog pribavljanja*. Reč *fokusirati* je neposredno i nepotrebno preuzeta iz engleskog (*focuss*); zaista je za žaljenje kad već i u istočnoj i u zapadnoj varijanti postoje prekrasne sopstvene reči: *usredsrediti*, odnosno *usr-*

edotočiti (str. 369). Na 370 strani nepotrebno je napravljen, verovatno mehanički, prevod u vidu *vezivanja*, a kod nas postoji odavno prihvaćen i dugom praksom osveštan termin *vezana trgovina*. Prevodilac se opredelio za, sad već (i nažalost) široko prihvaćenu, a takođe iz engleskog olako preuzetu, reč *bilbord* iako je sve donedavno (ovde bih ono *do* rado odvojio, ali izgleda da autoriteti za pravopis to ne daju) postojala takođe strana ali u jezik bolje uklopljena reč (*reklamni*) *pano*. Na dosta mesta (ss. 516, 728, 816...) našao se izraz *poslovni ciklus* (*business cycle*) iako se ta stvar kod nas duže od pola veka, i to intenzivno i frekventno, naziva *privredni ciklus*. Na 191. strani upotrebljena je, i to u obliku dveju reči, reč *bogom dana* iako se to piše zajedno kao *bogomdana*; osim toga, ako bi se to pisalo odvojeno, onda bi ono *b* na početku moralo u nekim upotrebama da se piše velikim slovom. Na 203. strani može se naći izvestan *nus-proizvod* kao da je *nus* ravnopravno sa *proizvod*; to se, dakako, pravilno piše kao *nusproizvod*. Na više mesta, pored ostalog i na ss. 208 i 793, zapaža se oblik *kadgod* u značenju *uvek kad se steknu neki uslovi*; u tom značenju taj oblik se, naravno, piše kao dve reči — *kad god* — a *kadgod* znači *ponekad* ili *s vremena na vreme*. *Drveće* na 210. strani je zbirna imenica, pa se nikako ne može reći *optimalan broj drveća* nego samo *optimalan broj drveta*, a da li bi jezičari eventualno dozvolili *optimalan obim* ili *opseg drveća* — u to nagađanje ovaj autor se ne usuđuje upuštati, s tim što nije isključeno da bi se oko toga, u nedoumici, i sami jezičari podelili.

Mora se priznati da je prevodilac nemali broj puta bio na mucu. Za mnoge pojmove ne postoje ustanovljeni, a posebno ne malo dužom praksom učvršćeni termini. Takav je slučaj sa onim nadnicama (i platama) koje poslodavci neretko određuju iznad tržišno ravnotežnog nivoa, pribegavajući tome zbog većeg broja razloga koji takvo natprosečno plaćanje čine efikasnim, te tako za preduzeća atraktivnim. Prevodilac se opredelio (ss. 423, 621, 624...) za varijantu *efikasne nadnice*. Takvo rešenje nije osobito dopadljivo, ponajviše zbog toga što termin *efikasan* ima jedno posve različito i dugom upotrebom, i ovde i u svetu, zaista osveštano značenje. Može se sugerisati jedna, čini se, prikladnija alternativa: *efikasnose nadnice*. Na 443. strani pominje se socijalni filozof Nozick; prevodilac to ime daje kao *Nocik*, a neki osećaj, možda i sećanje, sugeriše mi da bi to trebalo da bude *Nozik*. Negde u rukopisu obrela se reč *najnaseljeniji*; osećaj govori da pridev *naseljen* ne trpi komparacije; ispravna alternativa bila bi, čini se, *najmnogoljudniji*.

Prevodilac je očigledno imao teškoća sa engleskom rečju *stock* — *stock of capital*, *stocks of various kinds of resources*...U Collinsovom rečniku toj je reči posvećen čitav jedan stupac. Prevodilac se opredelio za opciju *zaliha(e)* iako je to tek jedno od značenja ovog termina sa tako širokim semantičkim spektrom. U našem jeziku *zalihe* (reklo bi se da je to *pluralia tantum*) označavaju količine različitih proiz-

voda namenjenih raznim budućim upotrebama u domenu proizvodnje i komercijalnog prometa. Prevodilac jako širi domen upotreba ovog termina, te, pored ostalog, formira izraze *zalihe obnovljivih prirodnih resursa* (str. 548) i čak *zalihe zemlje*. Stiče se utisak da takvo širenje domena upotrebe ove reči nije legitimno, a pogotovo ne zbog toga što postoji dobra alternativa: *fond*. Lako se primećuje da dobro zvuče kombinacije *fond (fiksno) kapitala*, *fond ljudskog kapitala*, *fond ovakvih ili onakvih resursa*... Na drugom mestu (str. 739) koristi se čak takoreći neprevedena engleska reč *stok kapitala*, što je takođe teško prihvatiti kao nekakvo rešenje. Šteta je što je na str. 556 rečeno da je američka vlada *sponsorisala* neko istraživanje kad je sasvim lepo mogla da ga podrži, a *vladavina zakona* je trebalo da bude izbegnuta, i pored toga što je to zastranjivanje u stručnoj javnosti sve učestalije, budući da je ispravan i dugom tradicijom osveštani izraz *vladavina prava*. Po istoj, možda tek malo manje rigoroznoj, logici mogla je reč *duplo* (str. 589) da bude zamenjena očigledno prikladnijom rečju *dvostruko*.

U prevodu se našlo i jedno iskliznuće koje bi se u duhu Isidore Sekulić moglo nazvati progoretinom. Reč je o jednoj manjoj praznini u poznavanju samog engleskog jezika. U biografskom kroatiju o T. R. Maltusu kaže se da je bio ministar. U engleskom originalu zaista je tačno rečeno da je on bio *minister*, ali ta reč na engleskom znači pre svega *sveštenik*, tek potom *član vlade*, zatim još i *diplomatski predstavnik*, a poseduje i još jedan broj drugih značenja. Onome ko je obiknut da čita rečnike, to što reči imaju čitav niz značenja neće predstavljati nikakvo iznenađenje. Maltus je odista bio sveštenik, dakle na engleskom (u prezviterijanskoj i nekim drugim crkvama) *minister*, ali je od vlade bio toliko udaljen koliko to uopšte može da bude jedan verovatno pobožan i u kontemplacije utonuo sveštenik. Osećaj sugerise da bi bilo dobro da je na str. 620 umesto reči *preovladivao* bila upotrebljena reč *preovladavao*, ali se prevodiocu u prilog i pohvalu mora reći da *Pravopis S-H jezika* dveju matica iz 1960 godine sadrži baš onaj oblik za koji se ona opredelila. Da li se, kako je to učinjeno na str. 635, može reći da je potrebno 20 muškaraca da bi se podiglo *pojedino kamenje*, imajući u vidu da je *kamenje* zbirna imenica? Verovatno ne; alternativa je *pojedini kamene* ili, ravnopravno, *kamenovi*. Na 749. strani da se pročitati sintagma *istoričari ekonomije*, a radi se, dakako, o privrednim istoričarima. Zavisnost u kojoj je jedna promenljiva opadajuća funkcija neke druge karakterise se na str. 765 kao *negativan odnos*; sam odnos jedva da može da bude negativan, a rešenje za ovu situaciju trebalo bi potražiti baš u smeru karakterisanja nagiba odgovarajuće funkcije: odnos promenljivih matematički se izražava funkcijom sa negativnim nagibom. Kad se na str. 766 želi izraziti ideja da nivo cena u određenoj konstelaciji nema dejstva na veličinu BDP-a, onda to ne bi moglo da se kaže, kako to čini prevodilac, da nivo cena nije *naročit*, nego da je nivo cena bez značaja odnosno

uticaja, ili jednostavno da ne utiče. Bilo bi dobro da je na 821. strani umesto reči *kreditor* (*creditor*) bila upotrebljena naša reč *poverilac*.

Na 777. strani zbog nečega se odustalo od menjanja glagola *moći*, pa se, valjda po modelu koji je sticajem nekakvih bizarnih okolnosti u istočnoj varijanti nametnut na konjugaciju glagola *trebati*, pribeglo konstrukciji *Do okončanja ovog procesa može da prođu meseci*; naravno da je to nedozvoljeno: meseci samo *moгу* da prođu, a nikako *može* da prođu. Za dva pokazatelja inflacije na str. 786 rečeno je da se kreću *istovremeno*, a htelo se reći da se kreću *paralelno*. Za devizni kurs, nivo cena, nominalni nivo nacionalnog dohotka i količinu novca daje se sintetička karakterizacija da predstavljaju nominalne *količine* (devizni kurs i nivo cena sigurno nisu količine), a trebalo je reći da su to (nominalne) *veličine*. Na 794 strani se govori o suštinskoj neadekvatnosti i dugoročnoj neprimenjivosti Filipsove krive i o tome kako je u kratkoročnim kontekstima izgledalo kao da ona važi; za taj nezasluženi uspeh kaže se da je *očigledan* (na engleskom verovatno *apparent*) a trebalo je upotrebiti reč *privedan*. Na 215. strani pominje se *finalna* alokacija prava na zagađenje, a čitalac poželi da je bila primenjena reč *krajnja*. Za količnik (ili, ako se po nekoj naopakoj logici baš želi strana reč, kvocijent) na 800. strani je upotrebljena reč *racio*, koja se, na nesreću, odomaćila, i to ponajviše u literaturi o finansijama, za koju autor ovog teksta ima utisak da se razvija u znaku manje brige o jeziku nego ostale oblasti ekonomske nauke. Čak bi i reč *razlomak* bila bolja od ovog termina, koji, uostalom, u našem jeziku ima potpuno drugo značenje. Među benignije oblike jezičkih ogrešenja spada i red reči, uključujući i tzv. *inverziju*. Postoji jedno pravilo prema kome u rečenicama koje na početku imaju dosta verbalnog materijala pre nego što dođe do priroka koji je u obliku pomoćnog glagola praćenog radnim pridevom nekog glagola, imenicom, pridevom itd. — valja načiniti inverziju, pa pre samog pomoćnog glagola staviti radni pridev ili druge reči koje bi mu inače (bez tog većeg broja reči na početku rečenice) sledile. To će se najbolje videti na primeru kojim se istovremeno artikuliše i primedba na tekst prevoda. Na 423. strani stoji rečenica: *Većina analiza razlika u nadnicama radnika se zasniva na ravnotežnom modelu...* a treba, uz sve ostale reči nepromenjene, *zasniva se*. Nešto slično razabira se i na str. 708 na kojoj se našao sledeći tekst: *slučaj u kojem kriva tražnje za stranom valutom je opadajuća*, a treba *slučaj u kom je kriva...*

Knjiga je prethodno pohvaljena kao veliki i dobro izvedeni tehnički poduhvat, kao uređivački posao u koji je uloženo mnogo dobrog rada. Ipak, zapaža se znatan broj štamparskih grešaka. U jednom improvizovanom i bez velikog udubljivanja načinjenom spisku registrovano ih je 43. Stvarni broj je valjda osetno veći. Ne raspolože se kriterijem na osnovu koga bi se moglo zaključiti da li je taj

broj mali, veliki ili *just about*. Mora se reći da među tim greškama ima i takvih koje su zaista maligne. To su one koje se odnose na cifre i zbog kojih čitalac, ako baš nije rutiniran, neće moći da razume važne kvantitativne rezultate i numeričke ilustracije. Drugi formalni nedostatak jeste izostajanje indeksa pojmova, pa možda i odvojeno načinjenog indeksa autora. Teško je poverovati da su ti indeksi izostali i u originalu, budući da svaka ozbiljnija knjiga, pa i one koje nisu preterano ozbiljne, objavljena, kolokvijalno rečeno, u Americi ili Engleskoj — ima najmanje jedan a često i oba pomenuta indeksa.

5. Gramatika i pravopis

U prethodnom odeljku bilo je reći o formulacijama, jezičkim konstrukcijama, upotrebi reči. Dato je mnogo primedbi i sugestija za korekcije i alternative, ali je priroda tih nedoumica očito takva da se u mnogim slučajevima ne može tvrdo insistirati niti na kritikama niti na predloženim alternativnim opcijama. U stvari, kako se vidi iz načina na koji su pojedine kritike i sugestije formulisane, stepen imperativnosti onoga što je sugerisano ili kritikovano varira u vrlo širokom rasponu. Neke napomene su formulisane kao stvar pukog osećaja i na način koji predložene alternative čini maltene jednako vrednim kao ono što se njima htelo zameniti. Druge primedbe su neuporedivo tvrđe i oštrije, neke se čak približavaju izvesnoj granici ljutitosti, nekakvom raspoloženju koje bi metaforički moglo da se izrazi dignutim kažiprstom.

Ovaj odeljak, međutim, zamišljen je tako da bude posvećen mnogo oštrijim zamerama, takvim koje se odnose na (ne)poznavanje gramatike ili, više od toga, pravopisa, u kojima nema nikakve relativizacije i zbog kojih se za ubuduće zahteva radikalni raskid sa praksom ispoljenom i registrovanom u ortografskom i gramatičkom oblikovanju ovog prevoda. Kad se za neka rešenja kaže da su neprihvatljiva, onda se kao kriterijum uzima ono što piše u rečnicima i pravopisnim priručnicima. U jeziku postoje elementi koji su raspravljani i kodifikovani; ti elementi imaju da se poštuju. Eventualno relativizovanje sa pozivanjem na jezički osećaj ili uz, tako tipičan, oslonac na nekakva poređenja (u stilu kako može da vam bude prihvatljivo *općina* kad i sami kažete *skupština*) nije za pisca ovog teksta prihvatljivo. Merodavno je ono što piše u rečnicima i jezičkim priručnicima — naravno pod uslovom da stvari nisu i tamo relativizovane u vidu nekakvih dubleta ili drugih višestrukih rešenja — pa se tu ova priča i završava. Ovaj odeljak je svesno lociran pri kraju teksta jer je u njemu sadržana neka vrsta poente, svakako niz napomena na kojima se ponajviše insistira.

Iz gramatike učene u gimnaziji ostalo je sećanje da se akuzativ jednine kod imenica i drugih imena muškog roda na jedan način određuje za živa bića, a na drugi za imenice (ali, opet, i za druga imena kao što su pridevi, zamenice, brojevi...) koje označavaju nežive stvari. Kod živih bića akuzativ je jednak genitivu, a kod (neživih) stvari on je jednak nominativu. Tako će se reći *Video sam jednog čoveka* ili *Kupio sam jednog vola*, ali *Izradio sam jedan sto* ili *Pseto se zagledalo u mesec*. Prevodiocu ovo pravilo kao da nije poznato. Tako on na 55 strani ima sklop *pravni lek koga predsednik ima... pravo da donese* ili da je *nadnica...posledica...fenomena koga ekonomisti priznaju...* Toga ima još, ali nema potrebe da se sve pobroji.

Narušeno je još jedno važno gramatičko pravilo. Ono se sastoji u sledećem: kad imenica koja je u akuzativu i igra ulogu objekta pripada subjektu u rečenici, za nju se, u raznim brojevima i rodovima, koristi prisvojna zamenica *svoj*; u protivnom se koristi, opet u raznim brojevima i rodovima, zamenica *njegov*. Zato se kao gramatički nepravilan ima okarakterisati način na koji se opisuje inicijativa Senata SAD da novim zakonom oslabi kartele kako bi se smanjila „njihova moć nadziranja *svojih* (podvukao Lj. M.) članova“. Subjekt u rečenici je Senat SAD, a članovi ne pripadaju Senatu nego kartelima, pa je, prema tome, trebalo koristiti zamenicu *njegovih* a ne *svojih*. Reč je o smanjenju „moći nadziranja“ ne senatora nego firmi koje su članice kartela. Slična greška napravljena je i na 793. strani kad se predlaže da „zamislimo „ekonomiju“ na nivou *svoje* (podvukao Lj. M.) prirodne stope nezaposlenosti“. Podmet u rečenici smo „mi“, a stopa nezaposlenosti pripada privredi a ne „nama“; prema tome, nije gramatički pravilno upotrebiti povratnu prisvojnu zamenicu *svoj*, nego je trebalo koristiti zamenicu *njen*. U tekstu prevoda našle su se i jezičke greške koje specijalisti nazivaju supstantivizacijom. Na 366. strani *Ljudi su uzimali učešća u igri...umesto Ljudi su učestvovali u igri*, a na 684. strani *...cveće...se...šalje avionom u SAD gde se vrši njegova prodaja umesto gde se prodaje*. Takvih primera ima još. Dalje, jezičari insistiraju na tome da se sklopovi *s obzirom* i *bez obzira* uvek koriste u kombinaciji sa rečima *na to*. Kad se na 127. strani kaže da „...kupci i prodavci zajednički snose poresko opterećenje, bez obzira kome je porez nametnut“, napravljena je upravo ovakva greška. Popriličan je broj grešaka ovog tipa. Možda su ipak najdrastičnije greške u vezi sa konjugacijom glagola *biti*. Na 108. strani stoji *Upotrebićemo instrumente...da bi istražili...*, na 151. se nalazi *„Nije potrebno da visoko cenite svoje vreme da bi platili...itd.* Greške ovog tipa jako su učestale u celom tekstu, valjda već i zbog toga što je glagol *biti* u samom jeziku visoko frekventan.

Neka ovaj pregled ogrešenja o gramatiku, pravopis i jezik bude zaključen jednom, makar i ne naročito ubedljivom, napomenom kojom će se ukazati na neku vrstu olakšavajuće okolnosti. Ovo je vrlo obimna knjiga (836 stranica) sa ogromnom

količinom teksta. To je u isto vreme knjiga koja pokriva ogromno područje, sa velikim brojem usko specijalizovanih oblasti. Jedna toliko obimna, a istovremeno tako raznovrsna knjiga, sadrži za prevodioca i redaktore veliki broj zamki. Nije mnogo verovatno da bi se tako opsežan i tako raznovrstan tekst tek tako savladao a da se ne upadne u veći broj grešaka. Pa ipak, treba preporučiti da se prevodioci, pa i redaktori, uvek okrenu rečnicima i jezičkim priručnicima. Neka budu uvereni da na taj način mogu značajno da podignu nivo svoje pismenosti. A čovek koji piše i objavljuje, koji dakle rečima intenzivno barata, mora da razvije i odgovornost prema reči. Ne sme se zaboraviti ona biblijska, koja će ovde biti navedena po sećanju, uz rizik greške ali uz nadu da nije, ne bar strašna, ona gramatička: *In initio erat verbum, et verbum fuit de Deo.*

*

Na početku je bilo rečeno da će ovaj osvrt biti protivrečan. Teško je predvideti rezultat mutnog poduhvata koji se sastoji u pisanju bilo kog opsežnijeg teksta. Kao što je jednom (i ovo se navodi po sećanju) rekao književnik D. Mihailović, nije se znalo kud će ga pisanje jednog romana odvesti; to pisanje kao da je imalo svoju volju i vodilo autora umesto da bude obrnuto. Stoga je obećana protivrečnost teksta mogla i da se ne dogodi. No, ipak se dogodila. Ovaj osvrt je u isto vreme i velika pohvala i znatna kritika. Pohvale su mogle da budu obilnije, ali ni kritika nije baš potpuna: autoru ovog teksta je verovatno i promaklo mnogo toga što je jezički pogrešno, a nije izneseno ni sve ono što je primećeno. Ovde bih ipak hteo još jednom snažno da naglasim da pohvala ima veću težinu od kritike. Težina pohvale i kritike obrnuto je srazmerna prostoru koji je jednoj i drugoj posvećen. I pored mnogih zamerki, pohvale želim da uputim i prevodiocu koji se srčano upustio u avanturu prevođenja jednog ogromnog i mnogostruko izazovnog teksta. Ne sme se smetnuti s uma da u velikom broju područja nemamo svoju izgrađenu terminologiju i da je prevodilac bio u položaju da u brojnim situacijama sam pronalazi termine i tako čini pionirske korake.

Odgovor na ovaj osvrt će biti objavljen u sledećem broju *Ekonomskih anala*.